

УДК 342.2

Н. Бочарова,кандидат історичних наук, доцент, професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

СВОБОДА ТВОРЧОСТІ ЯК КОНСТИТУЦІЙНА ЦІННІСТЬ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Проблеми конституційних цінностей привертають увагу все більшого кола сучасних вчених-конституціоналістів. Це пояснюється тим, що конституції, оскільки вони визначають основи взаємодії держави, суспільства і особи, методологічно засновані на аксіологічному підході і закріплюють індивідуальні, загальнолюдські і державні цінності [1]. Визначення конституційних цінностей і пріоритетів, їх аналіз і роль у суспільстві забезпечується у рамках конституційної аксіології – відносно нового напрямку у науці конституційного права, що відкриває перспективні пізнавальні і методологічні можливості в дослідженні впливу конституціоналізму на розвиток суспільства [2]. Можна погодитися з визначенням М. Малько, що предметом конституційної аксіології є «визначення і закріплення найбільш широкого кола цінностей суспільства у конституції, які, в свою чергу, виступають основою побудови і ведення державної економічної і соціальної політики» [3].

Основоположними конституційними цінностями є основні права і свободи людини. У текстах сучасних конституцій вони визначені як вища цінність, надається їх перелік і механізм захисту. Формально-юридичним їх закріпленням є глави або розділи конституцій, де одночасно формулюються завдання держави по забезпеченню прав і свобод людини як вищої конституційної цінності [4]. Ціннісне ідентифікуюче значення цих частин конституційних текстів полягає у конкретній вказівці на об'єкти конституційного захисту, що сприяє формуванню орієнтирів державної політики.

Оскільки конституційне право, як і право взагалі, виступає перш за все як соціальний регулятор, воно існує в конкретних соціальних умовах і тісно пов'язане з процесами у суспільстві. Конституції, як загально визнано, є історично обумовленими. Зміна історичних умов і соціального середовища призводять до перегляду конституційних цінностей, їх змісту і ієрархії [5]. Аксіологічна інтерпретація сучасних конституцій в цьому плані тісно пов'язана зі становленням нових соціальних реалій інформаційного суспільства.

Інформаційне суспільство сьогодні розглядається як нова історична фаза розвитку цивілізації, в якій головними продуктами діяльності людей є інформація і знання, а технології набувають значення не тільки технічних засобів, але і соціальних інструментів реалізації людського потенціалу. В умовах інформаційного суспільства однією з головних суспільних цінностей стає творча діяльність людини, оскільки як головний ресурс виступає інтелектуальний потенціал, а не традиційні матеріальні ресурси (енергія, сировина). Нова економіка, заснована на знаннях, народжує нову соціальну групу людей, яку в західній соціології називають *knowledge-class*, а Э. Тоффлер визначає як «когнітар» і передрікає їй в майбутньому роль структурного детермінатора, якому належатиме функція соціального управління у всіх сферах суспільного життя [6]. Професіоналізм і здібність до творчості, прагнення людини до самовдосконалення стають критеріями, що визначають її соціальний статус, а бажання творити складає особливу

якість людини – креативність. Людина-творець і креативний клас людей є зараз вирішальною силою економіки знань. Один із засобів заохочення креативності – захист результатів творчої праці і їх юридичної форми у вигляді інтелектуальної власності.

У зв'язку з цим постає необхідність осмислення конституційного положення про свободу творчості як актуальної конституційної цінності глобального значення, яка обумовлює духовний потенціал суспільства і визначає основу розвитку особистості в нових умовах панування інформаційних технологій і інновацій.

Метою статті є визначення змісту свободи творчості як конституційної цінності, аналіз її основних елементів і меж конституційного регулювання.

Зазначена тема не була предметом спеціального дослідження з точки зору конституційної аксіології. Але існує значний масив юридичних досліджень, пов'язаних з існуванням конституцій в інформаційному суспільстві. На значення конституційного регулювання в умовах інформаційного суспільства одним з перших звернув увагу професор права Стенфордського університету (США) Л. Лессіг. В програмній статті «Читаючи Конституцію у кіберпросторі» [7] він зазначив, що кіберпростір буде регулюватися етичними нормами, ринковою конкуренцією, технічними можливостями Інтернету і законом. Роль Конституції буде збережена і навіть посилена, незважаючи на зростання значення так званого «мережевого етикету» («netiquette»).

Проблеми конституційного регулювання в умовах інформаційного суспільства привертають увагу російських дослідників. Цікаві спостереження зроблені в роботі С. Бойко «Конституционные основы формирования современного информационного общества в Российской Федерации» [8]. В гостро полемічному дусі написана стаття професора М. Федотова, завідуючого кафедрою авторського права ЮНЕСКО в Росії, «Конституция как символ доцифровой эпохи» [9]. А. Федотов критикує

положення сучасної Конституції РФ щодо інтелектуальної праці і інтелектуальної власності як застарілі і такі, що неадекватно відображають потреби і реалії інформаційного суспільства. Він пропонує низку конституційних змін, які б дали відповіді на виклики правового і морального характеру інформаційного суспільства.

В останні роки звертає на себе увагу серія праць російської вченої О. Сазоннікової, яка висунула і обґрунтувала положення про розвиток особливого напрямку в науці конституційного права – конституційної культурології. Особливу увагу О. Сазоннікова приділяє аналізу змісту свободи творчості в конституційному праві. Конституційну свободу творчості людини вона визначає як гарантовану державою можливість, суттєвим елементом якої є право розпоряджатися результатами творчої праці. Конституційне гарантування свободи творчості означає створення умов для використання цієї свободи, перш за все, конституційним встановленням законної охорони інтелектуальної власності [10, с. 8]. Таким чином, наголошується, що сфера захисту свободи творчості обумовлена, як правило, захистом інтелектуальної власності.

Теоретичний аналіз конституційного права на свободу творчості дається в загальних працях з прав людини і у спеціальних дослідженнях. Серед останніх відмітимо дисертації В. Авдеевої, Д. Корчагіної, А. Морозової, Д. Шапоревої, статті Л. Трахтенгерця і А. Юсуфова. У вітчизняному правознавстві конституційне право людини і громадянина на свободу наукової творчості розглянуте в кандидатській дисертації Т. Мілової.

Аналіз конституційного права на свободу творчості в сучасних дослідженнях пов'язується з питаннями правової охорони інтелектуальної власності. Зокрема обґрунтовується положення, що інститут авторського права – це державна гарантія реалізації конституційного права людини на

свободу творчості, яка створює умови для розвитку суспільства і збереження культури. Охорона і захист прав на результати творчої діяльності є ніщо інше, як захист прав і свобод особи. Аналіз законодавства різних країн приводить до висновку, що, незалежно від особливостей національного законодавства в сфері авторського права, системи авторського права мають дві цілі: захист прав творців і задоволення суспільної потреби шляхом максимально можливої доступності їх творів.

Природа творчості має два аспекти: 1) персоніцентристський – творчість є реалізацією здібностей суб'єкта творчої праці, 2) соціоцентристський – творчість виступає як діяльність людини, результатом якої є суспільно значущий продукт. Таким чином, свобода творчості у конституційному праві позиціонується у двох сенсах: 1) як прояв індивідуальності, унікальності і автономії людини; 2) як принцип духовних основ конституційного ладу – один із життєво важливих інтересів особи, суспільства, держави. Це означає, що при яскраво вираженій творчій установці у індивіда його активність націлена на самовираження. Однак результатом такої активності можуть бути соціально значущі цінності в духовній або економічній сферах. Так, наприклад, визнані суспільством і державою авторські права розповсюджуються на наукові, літературні, драматичні, музичні, хореографічні, фотографічні, аудіовізуальні твори, твори архітектури, образотворчого і прикладного мистецтва, комп'ютерні програми, бази даних.

Деякі вчені-юристи не бачать серйозних юридичних відмінностей між правами і свободами людини [11]. Вони вважають, що принципових відмінностей у соціальному і юридичному сенсі між правами і свободами не існує. Наприклад, О. Лукашова висловлює думку, що за юридичною природою та системою гарантій права і свободи, по суті, ідентичні. Термін «свобода», на її погляд, лише підкреслює більш широкі можливості індивідуального вибору,

не вказуючи на конкретний результат, а термін «право» визначає більш конкретні дії. У зв'язку з цим поняття «свобода творчості» і «право на свободу творчості» ототожнюються [12].

У той же час у окремих дослідженнях з конституційного права (наприклад, роботах С. Авак'яна [13]) вказується на більш широке змістовне і юридичне значення поняття «свобода», яке включає й інші конституційні значення цього терміну, перш за все, визначення індивідуальної автономії особи і спосіб її соціалізації.

Французький вчений Ф. Люшер дав визначення «свободи особи» як «право індивіда вести належний спосіб життя» [14, с. 89]. Таким чином, права людини знаходяться у прямому зв'язку зі свободою особи, оскільки її, як фактичний стан, не можна відривати від юридичних прав і обов'язків, але разом з цим свободу не можна ототожнювати тільки з правами. У конституціях поняття «свобода» вживається не тільки як поняття, аналогічне терміну «суб'єктивне право», але і як один із основних принципів конституційного устрою, а також загальний світоглядний принцип природного стану людини як найвищої цінності для держави.

На підставі цих аргументів окремі дослідники пропонують вважати поняття «свобода творчості» більш широким поняттям, ніж «право на свободу творчості» [15]. Ми погоджуємося з таким підходом. Дійсно, свобода творчості поряд з гарантованим державою правом створювати літературні, художні і інші твори, проводити наукові дослідження, займатися винахідництвом, сценічною діяльністю, проголошує загальний принцип функціонування духовно-культурних відносин, недопущення ідеологічного диктату, контролю і цензури з боку держави, її невтручання у творчий процес і ідеологічну різноманітність. Російські дослідники Т. Хабрієва та В. Чіркин пишуть про важливу роль свободи творчості в системі конституційних основ духовного життя суспільства [16, с. 222-223].

Таким чином, констатуємо, що поняття «свобода творчості» може виступати і як принцип духовно-культурного життя демократичного суспільства, і як суб'єктивне право на творчу діяльність. Ми розглядаємо свободу творчості як право кожного самостійно, без втручання держави або інших осіб створювати твори мистецтва, науки, літератури, винаходи, займатися творчою діяльністю у інших областях. У цій свободі знаходить втілення соціальна цінність розумової праці, гідність вченого, творчого працівника. Свобода наукової, технічної, художньої творчості припускає право кожного безперешкодно брати участь у наукових дослідженнях, розвитку літератури і мистецтва, винахідницькій і раціоналізаторській діяльності. Конституційна свобода творчості людини як гарантована державою можливість включає такі елементи:

- вибір займатися творчістю чи ні;
- вибір виду творчості, способу участі в ньому, формі організації творчого процесу;
- право розвивати творчі здібності;
- право на державну підтримку творчої діяльності;
- право розпоряджатися результатами творчої праці;
- право захищати свободу творчості і результати творчої праці.

Перші три елементи свободи творчості, власне кажучи, не піддаються правовому регулюванню, оскільки охоплюють творчий процес, який базується на внутрішньому досвіді індивіда і заснований на саморегуляції. Гарантована у конституціях свобода творчості означає створення умов для використання цієї свободи, перш за все, конституційним встановленням законної охорони інтелектуальної власності, яка виступає вже як самостійний об'єкт конституційного регулювання.

В умовах інформаційного суспільства свобода творчості закріплюється як найважливіша конституційна цінність. Свобода творчості – це те право, без реалізації якого неможлива праця дослідника, винахідника, будь-якого

іншого творчого працівника. Право на інтелектуальну власність покликано допомогти творчому працівнику, реалізуючи свої здібності, вкладаючи свою працю, отримати відповідний цим витратам прибуток і винагороду. Свобода розпорядження результатами своєї творчої праці полягає у можливості самостійного визначення юридичної долі результату творчої діяльності. Вона також включає правомочність на захист порушених прав на результати творчої діяльності, в тому числі захист інтелектуальної власності. Саме ця логіка обумовила появу у сучасних конституціях поряд з проголошеним правом на свободу творчої діяльності надання спеціальних гарантій захисту інтелектуальної власності. Конституційні гарантії права на результати творчої діяльності вводять основоположний принцип всього сучасного законодавства про інтелектуальну власність – положення про те, що виключне право на результат інтелектуальної діяльності, створений творчою працею, первісно виникає у автора, а до інших осіб може переходити від автора тільки за договором або на інших підставах, встановлених законом.

Міжнародною спільнотою визнано, що творчість є однією з рушійних сил сучасного сталого розвитку. Тому завдання держав – всіляко заохочувати творчість, зокрема, за допомогою ефективної правової охорони, яка, з одного боку, слугувала би забезпеченням авторів засобами для існування, а, з іншого боку, сприяла би розвитку культури і прогресу шляхом широкого розповсюдження творчих досягнень. Дослідження людського потенціалу доводить, що чим більша частина людей бере участь у творчій праці, тим вище якість розвитку сучасного суспільства і економіки. Недостатнє приділення уваги захисту прав творців інтелектуальних продуктів веде до збитків матеріального, морального і політичного характеру. У зв'язку з цим свобода творчості і її структурні елементи стають важливими державно-правовими стандартами на сучасному етапі.

Ключові слова: конституційна аксіологія, права людини, свобода творчості, інформаційне суспільство, інтелектуальна власність.

Стаття присвячена визначенню змісту свободи творчості з точки зору конституційної аксіології, аналізу її основних елементів і меж конституційного регулювання. Підкреслюється, що свобода творчості набуває характеру актуальної конституційної цінності глобального значення, яка обумовлює духовний потенціал суспільства і визначає основу розвитку особистості в нових умовах панування інформаційних технологій і інновацій.

Стаття посвячена определению содержания свободы творчества с точки зрения конституционной аксиологии, анализу ее основных элементов и границ конституционного регулирования. Подчеркивается, что свобода творчества приобретает характер актуальной конституционной ценности глобального значения, которая обуславливает основы развития личности в новых условиях господства информационных технологий и инноваций.

The article is devoted to the determination of maintenance of freedom of creation from the point of view of constitutional axiology, and to the analysis of her basic elements and borders of the constitutional adjusting. It is underlined that freedom of creation gains character actual constitutional value of global significant that stipulates bases of development of personality in the new terms of domination of information technologies and innovations.

Література

1. Пресняков М. В. Конституционная аксиология: к вопросу о сущности конституционных ценностей // Современное право. – М. : Новый Индекс, 2009. – № 10. – С. 13–17.
 2. Крусян А. Р. Аксіологічний вимір сучасного українського конституціоналізму / А. Р. Крусян // Актуальні проблеми філософії права. Правова аксіологія : матеріали

міжнародного «круглого столу» (9 грудня 2011 р.). – О. : Фенікс, 2012. – С. 215–220.

3. Малько М. П. Предмет конституционной аксиологии: / М. П. Малько // Вестник Челяб. гос. ун-в. – 2010. – № 19 (200). – Вып. 24. – С. 34.

4. Исаева Н. В. Конституционные ценности в правовой идентичности личности: к постановке проблемы / Н. В. Исаева // Конституционное и муниципальное право. – 2009. – № 16. – С. 2–5.

5. Шустров Д. Г. Иерархия конституционных ценностей / Д. Г. Шустров // Конституционное и муниципальное право. – 2013. – № 6. – С. 6–15.

6. Тоффлер Е. Третья волна / Пер. з англ. А. Євси. – К. : Всесвіт, 2000. – 453 с.

7. Lessig, Lawrence, Reading The Constitution in Cyberspace [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ssrn.com/abstract=41681> [doi:10.2139/ssrn.41681](http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.41681).

8. Бойко С. С. Конституционные основы формирования современного информационного общества в Российской Федерации [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rjrap.ru/articles/show.php?id=19>.

9. Федотов М. А. Конституция как символ доцифровой эпохи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unescochair.ru/content/view/237/8/>.

10. Сазонникова, Е. В. Конституционно-правовые аспекты творчества / Е. В. Сазонникова // Конституционное и муниципальное право. – 2008. – № 16. – С. 6–8.

11. Погребняк С. Право і свобода: загальнотеоретичні проблеми / С. Погребняк // Вісник Академії правових наук України : збірник наукових праць. – Х. : Право. – 2006. – № 4. – С. 35–48.

12. Права человека : учебник для вузов / Т. А. Васильева, В. А. Карташкин, Н. С. Колесова ; ред. Е. А. Лукашева ; Комиссия по правам человека при Президенте РФ, РАН. Ин-т гос-ва и права. – М. : Изд. НОРМА, 2001. – 560 с.

13. Авакьян С. А. Конституционное право России : Учебный курс в 2-х т. / С. А. Авакьян. – М. : Юрист, 2010.

14. Люшер Ф. Конституционная защита прав и свобод личности / Ф. Люшер ; под ред., вступ. ст. С. В. Боботова ; пер. с фр. С. В. Боботова, Д. И. Васильева / Ф. Люшер. – М. : Прогресс : Универс, 1993. – 383 с.

15. Шапорева Д. С. Конституционное право человека и гражданина на свободу творчества в современной России : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. – Саратов, 2007. – 26 с.

16. Хабриева Т. Я. Теория современной конституции / Т. Я. Хабриева, В. Е. Чиркин. – М. : Норма, 2007. – 319 с.

